

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ УКРАЇНИ**

ФАКУЛЬТЕТ ЗДОРОВ'Я, ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І ТУРИЗМУ

КАФЕДРА ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ТА ЕРГОТЕРАПІЇ

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
(протокол № 1 від 27.08.2020)

Голова Науково-методичної ради
_____ М. В. Дутчак

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ХРОНІЧНОМУ НЕСПЕЦИФІЧНОМУ
БОЛЬОВОМУ СИНДРОМІ**

рівень вищої освіти: третій (освітньо-науковий)

спеціальність: 227 Фізична терапія, ерготерапія

код дисципліни в освітньо-науковій програмі: ВК 6

мова навчання: українська

Київ – 2020

Розробники:

Василенко Євген Володимирович, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, викладач кафедри фізичної терапії та ерготерапії, medkum@ukr.net

РЕКОМЕНДОВАНО:

Кафедрою фізичної терапії та ерготерапії
(засідання кафедри, протокол № 18 від 14 серпня 2020 р.)

Завідувач кафедри _____ Лазарева О.Б.
(підпис, вчене звання, ініціали, прізвище)

ПОГОДЖЕНО:

Проректор з науково-педагогічної роботи
_____ О. В. Борисова

Начальник навчально-методичного відділу
_____ С. І. Попович

Начальник відділу забезпечення якості вищої освіти
_____ О. І. Рудешко

Завідувач відділу докторантури та аспірантури
_____ Л. В. Денисова

Анотація навчальної дисципліни. Дисципліна спрямована на формування визначених освітньо-професійною програмою загальних та фахових компетенцій, здатності розв'язувати комплексні проблеми під час професійної або дослідницької діяльності у сфері фізичної терапії та ерготерапії, що передбачає здійснення аналізу при застосуванні мультисистемного підходу. Розробляти і реалізовувати комплексні програми. в сфері фізичної терапії та ерготерапії. Обсяг дисципліни – чотири кредити ЄКТС.

Основні теми: Сучасні розробки і методи фізичної терапії при хронічному неспецифічному больовому синдромі (ХНБС); особливості патофізіології, методи фізичної терапії ХНБС, профілактика ХНБС. Підсумкова оцінка формується з урахуванням результатів поточного контролю та заліку.

Course description. The course is oriented on formation of general and professional competences defined by the educational and professional program, the ability to solve complex problems during professional or research activity in the field of physical therapy and ergotherapy, which requires analysis when applying a multisystem approach. To develop and implement comprehensive programs. Credit hours: 4 ECTS credits.

Main topics: modern researches and methods of physical therapy of Chronic non-specific musculoskeletal pain (CNSMSP); features of morbid physiology, CNSMSP physical therapy methods, CNSMSP prevention. The final mark is based on the results of the current control and test results.

Мета навчальної дисципліни – формування визначених освітньо-професійною програмою загальних та фахових компетенцій зокрема, володіти методами та методиками фізичної терапії при хронічному неспецифічному больовому синдромі та вміти їх застосовувати в практичній діяльності, розв’язувати комплексні проблеми під час професійної або дослідницької діяльності у сфері фізичної терапії, що передбачає ґрунтовне переосмислення наявних та створення нових підходів в напрямку комплексних терапевтичних заходів при хронічному неспецифічному больовому синдромі. Сприяти засвоєнню критеріїв оцінки ефективності застосованих методів та методик.

Перелік компетентностей, які формуються під час вивчення навчальної дисципліни відповідно до освітньо-професійної програми «Фізичної терапії, ерготерапії» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю: «227 Фізична терапія, ерготерапія» галузі знань 22 Охорона здоров’я.

Шифр	Компетентності
Інтегральна компетентність	
	Здатність розв'язувати комплексні та системні проблеми професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності у галузі охорони здоров’я, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань з фізичної терапії, ерготерапії та внесення змін у професійну діяльність.
Загальні компетентності	
ЗК01	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу
ЗК02	Здатність працювати в міжнародному контексті
ЗК03	Здатність розвиватися, вчитися і володіти актуальними знаннями.
Фахові компетентності	
СК 01	Здатність до критичного осмислення та перевірки припущень чи висновків, зроблених іншими дослідниками під час попередніх фундаментальних та прикладних досліджень, комплексного та системного аналізу процесів у фізичній терапії та/або ерготерапії в Україні та інших країнах.
СК 02	Здатність виявляти та формулювати наукові проблеми, планувати та виконувати оригінальні дослідження, отримувати результати, які дозволяють переосмислити наявні та створити нові цілісні знання та/або професійні практики у фізичній терапії, ерготерапії та дотичних до них міждисциплінарних напрямках.
СК03	Здатність розуміти та застосовувати методологію наукових досліджень, обрати відповідні методи для ефективного

	вирішення конкретних науково-практичних завдань у фізичній терапії та/або ерготерапії.
СК04	Здатність усно і письмово презентувати та обговорювати результати наукових досліджень та/або інноваційних розробок українською та англійською мовами, розуміти та знати англомовні наукові джерела за напрямом досліджень.
СК05	Здатність використовувати сучасні інформаційні технології, бази даних та інші електронні ресурси, спеціалізоване програмне забезпечення у науковій та навчальній діяльності.
СК06	Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у фізичній терапії та/або ерготерапії.
СК07	Здатність прогнозувати вплив досліджень на особу та суспільство, відповідати за отримані наукові результати, дотримуватись етичних норм і правил академічної доброчесності у науково-педагогічній та практичній діяльності.

Обсяг навчальної дисципліни – 4 кредити ЄКТС, які розподіляються у годинах:

Форми навчання	Види навчальних занять			Самостійна робота	Разом
	лекції	практичні	Разом		
Денна	14	26	40	80	120
Заочна	6	6	12	108	120

Статус навчальної дисципліни: вибіркова.

Передумови для вивчення навчальної дисципліни: успішне опанування такими навчальними дисциплінами: на другому (магістерському) рівні вищої освіти: «Професійно-орієнтована іноземна мова», «Інформаційні технології у науковій діяльності з фізичної терапії та ерготерапії», «Менеджмент та право в системі реабілітаційних послуг», «Методи наукового дослідження у фізичній терапії та ерготерапії», «Методи обстеження у фізичній терапії», «Мануальні методи фізичної терапії та ерготерапії», «Наукові дослідження у ФТ та ЕТ»; на третьому рівні вищої освіти: «Філософія і методологія науки», «Професійна етика», «Біомеханічні особливості руху людини», «Технічні засоби реабілітації та допоміжні технології».

Програма навчальної дисципліни.

Номер і назва теми	Кількість годин				Кількість годин			
	денна форма навчання				Заочна форма навчання			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		л.	прак.	с.р		л.	прак.	с.р.
Тема 1. Причини виникнення та класифікація хронічного неспецифічного больового синдрому ХНБС	6	2		4	6	2		4
Тема 2. Патологія фізіологія хронічного неспецифічного больового синдрому (ХНБС); види болю	10	2	2	6	10			10
Тема 3. Діагностика ХНБС; принцип «червоних та жовтих прапорців»	8	2	2	4	8	2		6
Тема 4. Світові методи фізичної терапії, які застосовуються в лікуванні ХНБС	28	2	6	20	28	2		26
Тема 5. Фізична терапія при ХНБС шийного відділу хребта	12	2	2	8	12		2	10
Тема 6. Фізична терапія при ХНБС грудного відділу хребта	10	2	2	6	10			10
Тема 7. Фізична терапія при ХНБС поперекового відділу хребта	12	2	2	8	12		2	10
Тема 8. Принципи побудови програми фізичної терапії при хронічному неспецифічному больовому синдромі	18	2	4	12	18		2	16
Тема 9. Профілактика хронічного неспецифічного больового синдрому	16	2	2	12	16			16
Всього годин:	120	18	22	80	120	6	6	108

Тематичний план навчальної дисципліни

Зміст навчальної дисципліни за темами:

Тема 1. Хронічний неспецифічний больовий синдром (ХНБС); патофізіологія виникнення.

Фізіологічні та психосоціальні чинники ризику виникнення ХНБС. Анатомо-топографічна класифікація ХНБС.

Тема 2. Патофізіологія хронічного неспецифічного больового синдрому (ХНБС); види болю.

Визначення та загальна характеристика ХНБС. Фізіологія і патофізіологія болю; ноцицептивна, антиноцицептивна система. Патофізіологія невропатичного і психогенного болю. ХНБС як модель больового синдрому змішаного генезу.

Тема 3. Діагностика ХНБС; принцип «червоних та жовтих прапорців». Збір та обробка клінічних даних при ХНБС. М'язове і неврологічне тестування. Принцип «Червоних прапорців» і «Жовтих прапорців».

Тема 4. Світові методи фізичної терапії які застосовуються в лікуванні ХНБС. Методика Р. Маккензі, концепція Малліган, техніки мобілізації Джеффри Дугласа Мейтланда, нейролімфатична рефлекторна терапія по Чепмену и Гудхарту.

Тема 5. Фізична терапія при ХНБС шийного відділу хребта.

Анатомо-фізіологічні особливості шийного відділу хребта. Клінічні прояви ХНБС. Принципи фізичної терапії при ХНБС шийного відділу хребта.

Тема 6. Фізична терапія при ХНБС грудного відділу хребта.

Анатомо-фізіологічні особливості грудного відділу хребта. Клінічні прояви ХНБС. Принципи фізичної терапії при ХНБС грудного відділу хребта.

Тема 7. Фізична терапія при ХНБС поперекового відділу хребта.

Анатомо-фізіологічні особливості поперекового відділу хребта. Клінічні прояви ХНБС. Принципи побудови індивідуальної програми фізичної терапії при ХНБС поперекового відділу хребта.

Тема 8. Принципи побудови програми фізичної терапії при хронічному неспецифічному больовому синдромі.

Методи фізичної терапії, які застосовуються при ХНБС; масаж, мануальна терапія, кінезіотейпування, психотерапія, терапевтичні вправи, механотерапія.

Тема. 9 Профілактика виникнення хронічного неспецифічного больового синдрому.

Принципи побудови ергономічної повсякденної моделі, як основний принцип профілактики ХНБС. Усунення або зниження впливу клінічних, механічних та психоемоційних факторів, що провокують ХНБС. Терапевтичний контроль та самоконтроль.

Тематика практичних занять.

Номер і назва теми дисципліни	Номер і назва теми практичних занять	Кількість годин	
		Денна форма навчання	Заочна форма
Тема 2. Патофізіологія хронічного неспецифічного больового синдрому (ХНБС); види болю	1. Основні причини виникнення ХНБС. 2. Класифікація (МКБ).	2	
Тема 3. Діагностика ХНСБ; принцип «червоних та жовтих прапорців»	1. Етіологія, патогенез ХНБС. 2. Клінічний прояв при ХНБС.	2	
Тема 4 Світові методи фізичної терапії, які застосовуються в лікуванні ХНБС	1. Застосування методики Р. Маккензі для шийного і поперекового відділу хребта	2	
	2. Застосування мануальної концепції Малліган	2	
	3. Застосування методики мобілізації Джеффри Дугласа Мейтланда, та нейролімфатична рефлекторна терапія по Чепмену і Гудхарту	2	
Тема 5. Фізична терапія при ХНБС шийного відділу хребта	1. Анатомія шийного відділу хребта. 2. М'язове та неврологічне тестування. 3. Вибір методів фізичної терапії при ХНБС шийного відділу хребта.	2	2
Тема 6. Фізична терапія при ХНБС грудного відділу хребта	1. Анатомія грудного відділу хребта. 2. М'язове і неврологічне тестування. 3. Вибір методів фізичної терапії при ХНБС грудного відділу хребта.	2	

Тема 7. Фізична терапія при ХНБС поперекового відділу хребта	1. Анатомія попереково-крижового відділу хребта. 2. М'язове і неврологічне тестування. 3. Вибір методів фізичної терапії при ХНБС попереково відділу хребта.	2	2
Тема 8. Принципи побудови програми фізичної терапії при хронічному неспецифічному больовому синдромі	1. Мультисистемність та мультимодальність у побудові індивідуальної програми фізичної терапії.	2	2
	2. Алгоритм дій при ХНБС. Застосування елементів психокорекції у комплексній програмі фізичної терапії при ХНБС.	2	
Тема 8. Профілактика виникнення хронічного неспецифічного больового синдрому	1. Мета, завдання та реалізація профілактичних заходів в залежності від специфіки ХНБС. 2. Методи терапевтичного контролю.	2	
Всього годин:		22	6

Завдання для самостійної роботи студентів

Номер і назва теми дисципліни	Завдання	Кількість годин	Кількість годин
		Денна форма навчання	Заочна форма
Тема 1. Причини виникнення та класифікація хронічного неспецифічного больового синдрому ХНБС	1. Фактори ризику виникнення ХНБС. 2. Види, класифікації.	4	4
Тема 2. Патофізіологія хронічного неспецифічного больового синдрому (ХНБС);	1. Теоретичні обґрунтування патофізіологічних змін при хронічному неспецифічному больовому синдромі.	6	10

види болю	2. Патофізіологія психогенного болю.		
Тема 3. Діагностика ХНСБ; принцип «червоних та жовтих прапорців	1. М'язова діагностика. 2. Неврологічна діагностика. 3. Клінічна діагностика. 4. Інтерпритація результатів діагностики.	4	6
Тема 4. Світові методи фізичної терапії, які застосовуються в лікуванні ХНСБ	1. Опанувати та удосконалити практичні навички за методами Р.Маккензі, Маліган, Мейтланда, Чепмену і Гудхарту	20	26
Тема 5. Фізична терапія при ХНСБ шийного відділу хребта	1. Анатомія шийного відділу хребта. 2. Фізична терапія при ХНСБ шийного відділу хребта. 1. Вибір методів ФТ, обґрунтування вибору.	8	10
Тема 6. Фізична терапія при ХНСБ грудного відділу хребта.	1. Анатомія грудного відділу хребта. 2. Фізична терапія при ХНСБ грудного відділу хребта. 3. Вибір методів ФТ, обґрунтування вибору.	6	10
Тема 7. Фізична терапія ХНСБ поперекового відділу хребта	1. Анатомія поперекового відділу хребта. 2. Фізична терапія при ХНСБ поперекового відділу хребта. 3. Вибір методів ФТ, обґрунтування вибору.	8	10
Тема 8. Принципи побудови програми фізичної терапії при хронічному неспецифічному больовому синдромі	2. Алгоритм програми фізичної терапії при ХНСБ. 3. Обґрунтування вибору методів фізичної терапії при ХНСБ.	12	16

Тема 9. Профілактика виникнення хронічного неспецифічного больового синдрому	1. Застосування методів ерготерапії в профілактиці ХНБС. 4. Застосування методів фізичної терапії в профілактиці ХНБС.	12	16
Всього годин:		80	108

Очікувані результати навчання з дисципліни: застосування теоретичних знань та практичних основ фізичної терапії, для вирішення задач відновлення організму людини та підтримки функціонального стану у повсякденному житті, завдяки:

знанням: теоретичних основ фізичної терапії при хронічному неспецифічному больовому синдромі; причини виникнення ХНБС; класифікації ХНБС та методів фізичної терапії при ХНБС

умінням: володіти науковим мисленням; вміти генерувати нові та оригінальні ідеї; висувати гіпотези; відображати і встановлювати зв'язки між компонентами задачі; вміти проводити аналіз інформації, приймати науково-обґрунтовані рішення, розробляти та застосовувати програми фізичної терапії на практиці застосовуючи оптимальні, науково обґрунтовані методи фізичної терапії для вирішенні реабілітаційних завдань при хронічному неспецифічному больовому синдромі.

Перелік програмних результатів навчання, яких досягають під час вивчення навчальної дисципліни відповідно до освітньо-професійної програми «Фізична терапія, ерготерапія» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 227 Фізична терапія, ерготерапія галузі знань 22 Охорона здоров'я.

Шифр	Програмні результати навчання
ПР 01	Демонструвати знання концептуальних та методологічних засад розв'язання наукових проблем у фізичній терапії, ерготерапії та дотичних міждисциплінарних напрямках.
ПР 02	Самостійно аналізувати фундаментальні та прикладні наукові роботи провідних вчених і наукових шкіл у галузі дослідження, порівнювати варіанти удосконалення системи фізичної терапії та/або ерготерапії, розв'язувати завдання та вирішувати проблеми у контексті сучасних викликів.
ПР 03	Генерувати ідеї, формувати і перевіряти наукові гіпотези, обґрунтувати висновки належними результатами теоретичних та емпіричних досліджень, визначати закономірності притаманні предметній області фізичної терапії та/або

	ерготерапії
ПР 06	. Вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефхівцями наукові та прикладні проблеми фізичної терапії та/або ерготерапії, результати досліджень державною та іноземною мовами, представляти їх у наукових публікаціях провідних міжнародних наукових видань.
ПР 08	Доповнювати систему знань у фізичної терапії та/або ерготерапії, використовувати набуті уміння у передовій професійній практиці та викладацькій діяльності.

Порядок оцінювання результатів навчання з дисципліни

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни формується з урахуванням результатів поточного контролю та заліку.

Протягом семестру здобувач вищої освіти може отримати максимальну кількість балів – 100 як суму балів за результатами поточного контролю на практичних заняттях та під час консультацій науково-педагогічних працівників з тем, на які не передбачено аудиторних годин робочою програмою навчальної дисципліни, або в установленому порядку з тем, заняття з яких було пропущене здобувачем вищої освіти. Використовуються такі форми поточного контролю та розподіл балів, які може отримати аспірант за тему:

Номер і назва теми практичних занять	Засоби оцінювання	Кількість балів за тему
Тема 1. Причини виникнення та класифікація хронічного неспецифічного больового синдрому ХНБС	Відвідування (1 лекція) Експрес-контроль (1 заняття)	8
Тема2. Патофізіологія ронічного неспецифічного больового синдрому (ХНБС); види болю	Відвідування (1 практичне, 1 лекція) Експрес-контроль (2 заняття).	8
Тема 3. Діагностика ХНСБ; принцип «червоних та жовтих прапорців»	Відвідування (1 практичне, 1 лекція) Експрес-контроль (2 заняття)	10
Тема 4. Світові методи фізичної терапії, які застосовуються в лікуванні ХНБС	Відвідування (3 практичних, 1 лекція) Експрес-контроль (2 заняття). Презентації. Есе	14
Тема 5. Фізична терапія при ХНБС шийного відділу хребта	Відвідування (1 практичне, 1 лекція) Експрес-контроль (2 заняття).	12
Тема 6. Фізична терапія при ХНБС грудного відділу хребта	Відвідування (1 практичне, 1 лекція) Експрес-контроль (2 заняття).	10

Тема 7. Фізична терапія ХНБС поперекового відділу хребта	Відвідування (1 практичне, 1 лекція) Експрес-контроль (2 заняття).	12
Тема 8. Принципи побудови програми фізичної терапії при хронічному неспецифічному больовому синдромі	Відвідування (2практичних, 1 лекція) Експрес-контроль (3 заняття). Ділові ігри.	14
Тема 9. Профілактика виникнення хронічного неспецифічного больового синдрому	Відвідування (1 практичне, 1 лекція) Експрес-контроль (2 заняття).	12
Усього:		100

Лектор під час завершення лекції з теми дисципліни знайомить здобувачів вищої освіти з відповідними завданнями для самостійної роботи та темами практичних занять.

Перед початком практичного заняття науково-педагогічний працівник ознайомлює здобувачів вищої освіти із формами поточного контролю, які будуть застосовуватись, і кількістю балів, які вони можуть отримати. Під час завершення кожного заняття кожному присутньому здобувачу вищої освіти оголошується кількість отриманих ним балів.

Здобувач вищої освіти, який протягом семестру отримав менше 34°балів, до заліку/екзамену не допускається, і може в установленому порядку пройти повторне вивчення цієї дисципліни.

Заліки/екзамени проводяться у порядку, визначеному у Положенні про організацію освітнього процесу в університеті.

У ході викладання дисципліни використовують такі методи: монологічний (виклад теоретичного матеріалу у формі лекції); демонстраційний (виклад матеріалу з прийомами показу); діалогічний (виклад матеріалу у формі бесіди з питаннями і відповідями); евристичний (частково-пошуковий) (під керівництвом викладача аспіранти міркують, вирішують питання, що виникають, аналізують, узагальнюють, роблять висновки і вирішують поставлене завдання); проблемний (викладач ставить проблему і доказово розкриває шляхи її вирішення); дослідницький (аспіранти самостійно здобувають знання в процесі вирішення проблеми, порівнюючи різні варіанти); програмоване (організація аудиторної та самостійної роботи аспірантів здійснюється індивідуально під контролем спеціальних технічних засобів).

Методи навчання: пояснювально-демонстраційний, репродуктивний, частково-пошуковий, дослідницький, метод проблемного викладання, комунікативний з елементами рольової та ділової гри, метод навчальних проектів. Інноваційні способи і методи, що використовуються в освітньому процесі, засновані на застосуванні сучасних досягнень науки та

інформаційних технологій, спрямовані на підвищення якості підготовки шляхом розвитку в аспірантів “soft-skills” (творчих здібностей, креативності, комунікації, роботи в групі і самостійно); націлені на активізацію творчого потенціалу та самостійності аспірантів і можуть реалізовуватися на базі медичних та навчальних установ, реабілітаційних центрів, науково-дослідних інститутів.

Методи контролю: усний (виступи на практичних заняттях, круглих столах, індивідуальні презентації, групове обговорення, усний захист проєктів), письмовий (вправи, проєктні завдання, наукові реферати), поточний, модульний та семестровий контроль.

Засоби діагностики успішності навчання: індивідуальні завдання та вправи для аудиторної та самостійної роботи, перелік тем для обговорення, індивідуальні завдання, комплекти завдань для поточного, модульного та підсумкового контролю.

Індивідуальні завдання

Метою виконання індивідуального завдання (домашня контрольна робота) є демонстрація набутих знань та умінь застосування методів фізичної терапії в комплексному підході лікування ХНБС, розробка та практичне запровадження алгоритму дій . Бажано, щоб реалізація практичних дій була пов'язана з темою дисертаційної роботи, що доцільно узгодити з науковим керівником.

Індивідуальне завдання як мінімум складається з наступних основних частин:

1. Проведення обстеження для підтвердження ХНБС
2. Обґрунтування вибору методів фізичної терапії
3. Розробка та застосування алгоритму дій
4. Оцінка результатів програми фізичної терапії

Види навчальних занять: лекційне, практичне, консультація.

Методичне забезпечення

1. Навчальні видання:
Зовнішні: №1-5.
2. Наочний матеріал.

Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна (за потребою).

Доступ до інформаційних ресурсів та електронного репозитарію НУФВСУ. Площа навчальних приміщень для здійснення освітнього процесу з реалізації програми з фізичної терапії та ерготерапії кафедри ФТЕТ для опанування теоретичними знаннями та практичними навичками.

Рекомендовані джерела інформації:

Основна література:

1. Подчуфарова Е.В. Боль в спине, в книге: Боль (практическое руководство для врачей) / Под редакцией Н.Н.Яхно, М.Л.Кукушкина, М.: Издательство РАМН, 2011, 512с.; с.230-297
2. Есин Р.Г., Лотфуллина Н.З., Есин О.Р. Цервикалгия, дорзалгия, люмбалгия: дифференциальная диагностика, дифференцированная терапия - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2015.- 280 с. ил.
3. Подчуфарова Е.В., Яхно Н.Н. Боль в спине / Москва : ГЭОТАР-Медиа, 2013.- 356 с. ил.
4. Кукушкин М.Л., Табеева Г.Р., Подчуфарова Е.В. Болевой синдром: патофизиология, клиника, лечение. Клинические рекомендации. Под ред. Яхно Н.Н. 2-е изд. Москва: ИМА-пресс; 2014. – 72 с.
5. Вертеброневрология VI : немедикаментозные лечебно реабилитационные мероприятия при неспецифической вертеброневрологической патологии / В. В. Молчановский, Ю. В. Тринитатский, С. В. Ходарев ; Лечеб.-реабилитационный центр N 1, Рост. обл. клинич. больница. - Ростов-на-Дону : Издательство СКНЦВШ, 2017. - 619 с.

Допоміжна

Навчальні видання

1. Берни Роуэн. Массаж / Берни Роуэн — Санкт-Петербург, Контэнт, 2008 г.- 96 с.
2. Ахметов Б.Х., Максимов Ю.Н., Юпатов Е.Ю. К вопросу о дифференциальной диагностике болей в нижней части спины // Практическая медицина.— 2012.— № 2 (57).— С. 139–141.
3. Баринов А.Н. Невропатический болевой синдром при болях в спине // Трудный пациент.— 2011.— № 1.— Том 9.— С. 17–23.
4. Вахнина Н.В. Хроническая пояснично-крестцовая боль: диагностика и лечение // Неврология, нейропсихиатрия, психосоматика.— 2010.— № 3.— С. 30–34.
5. Герасимова О.Н., Парфенов В.А. Ведение пациентов с болью в спине в амбулаторной практике // Неврология, нейропсихиатрия, психосоматика.— 2010.— № 4.— С. 65–71.
6. Дубинина Т.В., Елисеев М.С. Боль в нижней части спины: распространенность, причины, диагностика, лечение // Неврология, нейропсихиатрия, психосоматика.— 2011.— № 1.— С. 22–26.
7. Избранные лекции по семейной медицине / Под редакцией О.Ю. Кузнецовой. — Санкт-Петербург, 2008.— 727 с.
8. Камчатнов П.Р. Современные принципы ведения пациентов с болью в нижней части спины // Клиницист.— 2008.— № 1.— С. 32–38.

9. Неврология. Национальное руководство / под редакцией Е.И. Гусева, А.Н. Коновалова, В.И. Скворцовой, А.Б. Гехт.— М.: ГЭОТАР-Медиа, 2010.— С. 431–438.
10. Парфенов В.А. Причины, диагностика и лечение боли в нижней части спины // Неврология, нейропсихиатрия, психосоматика.— 2009.— № 1.— С. 19–22.
11. Подчуфарова Е.В. Боль в спине: механизмы развития и лечение // Современная терапия в психиатрии и неврологии.— 2012.— № 3.— С. 47–54.
12. Уткина Ю.В. Диагностика и лечение патогенетических вариантов хронических вертеброгенных болей в спине у детей и подростков // Практическая медицина.— 2011.— № 2 (49).— С. 120–125.
13. Хабиров Ф.А., Хабирова Ю.Ф. Боль в шее и спине (диагностика, клиника и лечение) // Практическая медицина.— 2012.— № 2 (57).— С. 23–28.
14. Черепанов Е.А., Гладков А.В. Распространенность заблуждений о болях в спине в медицинской среде // Травматология и ортопедия России.— 2012.— № 3 (65).— С. 111–117.
15. Широков В.А. Боль в спине при дегенеративных изменениях позвоночника и остеопорозе // Российский журнал боли.— 2012.— № 2.— С. 20–22.
16. Эрдес Ш.Ф. Боль в нижней части спины в поликлинической практике // Практическая медицина.— 2008.— № 25.— С. 7–10.

Електронні ресурси:

1. www.zakon.rada.gov.ua
2. <https://www.thestudentphysicaltherapist.com/lumbar-spinesacroiliac-joint.html>
3. https://www.physio-pedia.com/Cervical_Examination
4. <http://annals.org/aim/fullarticle/2603228/noninvasive-treatments-acute-subacute-chronic-low-back-pain-clinical-practice>
5. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2468781216308323>